

Aleksander Wiśniowski

Uniwersytet Wrocławski

GŁOS KOŃCOWY W POSTĘPOWANIU KARNYM – STRUKTURA TEKSTU

Wstęp

W retoryce klasycznej wyróżnia się trzy rodzaje retorycznych mów: popisowe, doradcze oraz sądowe. Zgodnie z przeprowadzonym przez Arystotelesa podziałem mowa popisowa miała przybierać formę pochwały lub nagany, mowa doradcza charakteryzować się nakłanianiem lub zniechęcaniem do czegoś, natomiast mowa sądowa realizowana była typowo jako obrona lub oskarżenie. Gatunek mowy klasyfikowano zatem, biorąc pod uwagę tło pragmatyczne wystąpienia: jego cel.

W przypadku przemówienia sądowego podstawową funkcją mowy będzie próba uzyskania sprawiedliwego wyroku wydanego przez orzekających w sprawie sąd. Tekst przemówienia sądowego i jego podstawowa funkcja stanowią więc punkt odniesienia dla eksponowanych przez mowę celów cząstkowych, pomocniczych i obejmujących strukturę przemówienia wraz ze sposobem wyrażenia określonych treści (warstwa stylistyczna).

Przemówienie sądowe, jako forma retoryczna, skierowana na osiągnięcie określonego celu, cechuje się relatywnie stałym schematem kompozycyjno-stylistycznym. Struktura kompozycyjno-tematyczna przemówienia sądowego obejmuje argumentację adwokata w przedmiocie: po pierwsze, oceny stanu faktycznego sprawy, po drugie, kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego aktem oskarżenia oraz, po trzecie, kwestii związanych z wymiarem kary. Jako mowa specjalna, realizowana w szczególnej konsytuacji (tło pragmatyczne), charakteryzuje się poważnym i często nadmiernie podniosłym tonem oraz specjalistyczną terminologią.

W związku z koniecznością odwoływania się przez przemawiających do konkretnych przepisów i norm prawnych – teksty prawne, a również dokumentów

zgrupowanych w toku postępowania sądowego, w tym aktu oskarżenia i orzeczeń sądowych (na przykład wyroków sądu I instancji) – teksty prawnicze, mowa sądowa aktualizuje różne procesy o charakterze intertekstualnym, w tym, przede wszystkim, intekstualizacje (cytaty, kontrafakury), transformacje (w głównej mierze – tematyczne) oraz konfrontacje.

Przyjmując zatem, że „funkcjonalna strukturalizacja tekstu odzwierciedla decyzje nadawcy co do sposobu prezentacji i organizacji komunikatu językowego”¹, przedmiotem artykułu jest próba analizy aspektu strukturalnego mowy sądowej jako podstawowego (obok aspektów stylistycznego, pragmatycznego i poznawczego) wykładnika gatunkowego omawianej formy retorycznej.

Aspekt strukturalny przemówienia sądowego

Zgodnie z artykułem 406 kodeksu postępowania karnego po zamknięciu przewodu sądowego strony, na wezwanie przewodniczącego, zabierają końcowy głos w sprawie. Polski ustawodawca nie ustalił wiążącej struktury kompozycyjno-tematycznej przemówienia. Posiłkując się jednak orzeczeniami sądów i komentarzami prawniczymi, które odnoszą się do sposobów stosowania wskazanego przepisu, można podać podstawowe elementy determinujące strukturę podstawową przemówienia sądowego (elementy konstytutywne – obligatoryjne):

Przedmiotem głosów stron ma być ich stanowisko odnośnie do przeprowadzonego przewodu sądowego, rangi poszczególnych dowodów, zastrzeżeń co do ich wiarygodności, rozbieżności między depozycjami poszczególnych osobowych źródeł dowodowych czy między nimi a dowodami rzeczowymi oraz przedstawienie w związku z tym wniosków co do rozstrzygnięcia w kwestii odpowiedzialności, a w razie wnoszenia o skazanie także odnośnie do rodzaju i rozmiaru kar oraz środków karnych, zawieszenia wykonania kary, okresu próby takiego zawieszenia itd. Nie ma też przeszkód, aby wystąpić w ramach tych głosów z wnioskami dowodowymi, które w razie uwzględnienia będą prowadziły do konieczności wznowienia przez sąd przewodu sądowego².

Nieco jaśniejszą instrukcję co do zawartości treściowej przemówienia sądowego zawiera – obowiązujący występujących w sądach prokuratorów – regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury. W paragrafie 250 wskazanego aktu prawnego ustala się, że:

prokurator w przemówieniu końcowym, po przedstawieniu istotnych okoliczności sprawy, omówieniu i ocenie dowodów, wskazuje na prawne i społeczne aspekty sprawy, uzasadniając

¹ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998, s. 149.

² T. Grzegorzczak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2014, s. 555.

kwalifikację prawną czynu, rodzaj i wymiar wnioskowanej kary i środków karnych oraz innych rozstrzygnięć.

Można zatem uznać, że strukturę końcowego przemówienia sądowego w układzie podstawowym determinować będą następujące segmenty treściowe:

- 1) omówienie dowodów,
- 2) kwalifikacja prawna,
- 3) wnioski co do rozstrzygnięcia.

Jednocześnie – wobec zróżnicowania ról procesowych – oskarżyciel publiczny w swoim wystąpieniu – zgodnie z powoływanym przepisem – powinien zawrzeć rozważania nad znaczeniem wyroku dla ogólnego porządku prawnego.

Odpowiednia organizacja wypowiedzi decyduje o jej skuteczności perswazyjnej. Klasyczny wzorzec mowy zakładał jej pięcioelementową strukturę, to jest:

- wstęp;
- opowiadanie;
- argumentacja;
- kontrargumentacja (odpieranie zarzutów);
- zakończenie.

Na strukturę przemówienia sądowego, oprócz zadań związanych z pełnieniem przez omawiany gatunek funkcji procesowej (obrończej lub oskarżającej), wpływają również elementy typowe dla ustnej odmiany języka, a więc: operatory komunikacyjne odpowiadające za uporządkowanie wypowiedzi, składnia zdania z elementami typowymi dla ustnej odmiany tekstów (równoważniki zdania, swobodny szyk, formuliczność) oraz specyficzne słownictwo, szczególnie w zakresie wykorzystywanych przez mówców form zaimkowych i aktualizatorów.

Przyjmując, za nieżyjącym polskim adwokatem, Tadeuszem de Virion, że obrończe przemówienie sądowe to wypowiedź zorientowana w „jednym kierunku”³, istotna jest stosowna selekcja treści – tak, aby przedstawić motywację działań oskarżonego i ich skutki w najmniej represyjnej interpretacji prawnej.

Podziały przestrzeni tekstowej na podstawie funkcji retorycznych oznaczają w praktyce interpretowanie segmentów tekstowych w kategoriach takich jak motywacja, rozwinięcie, przeciwstawienie, sekwencja. Kategorie te tworzą często skonwencjonalizowane konstelacje w rodzaju: przyczyna – skutek, problem – rozwiązanie, sytuacja – ocena, ewaluacja – podstawa ewaluacji czy też teza – dowód. Relacje takie mogą być sygnalizowane przez wykładniki (meta) językowe – środki leksykalne, np. spójniki⁴.

³ T. de Virion, *Przemówienia w procesie karnym*, [w:] *Wymowa prawnicza*, red. A. Fiutak, Warszawa 2010, s. 119.

⁴ A. Duszak, *op. cit.*, s. 149.

Na wzorzec gatunkowy przemówienia sądowego – oprócz komponentów kompozycyjnych związanych z wkładem prawnym – składają się jeszcze składniki inicjalne: tytuł/ podziękowanie za udzielenie głosu, zwrot adresatywny do orzekającego sądu oraz finalne: wniosek o projektowane rozstrzygnięcie i podziękowanie [rama tekstu].

Tytuł

Tytuł jako składnik inicjalny przemówienia sądowego występuje jedynie w tekstach o charakterze pisanym. Zapowiada początek wypowiedzi. Pełniąc natomiast funkcję kategoryzującą i informującą, przygotowuje czytelnika do odbioru komunikatu (zadeklarowanego jako przemówienie sądowe: kontekstualizacja wypowiedzi).

Fakt, że głos końcowy konstruowany jest jako tekst ustny, decyduje o nieuwzględnianiu tytułu w trakcie wygłaszania przemówienia przez stronę. Jak wskazuje profesor prawa, Antoni Bojańczyk, aktualne brzmienie przepisów kodeksu postępowania karnego wyklucza możliwość złożenia pisemnego tekstu przemówienia zamiast ustnego:

Skoro ustawa postępowania karnego mówi o głosach stron (intytulacja rozdziału 46 k.p.k., treść art. 406 k.p.k.), skoro przepisy wyraźnie mówią o zabieraniu/udzielaniu (udzielaniu dodatkowego) głosu (art. 406, art. 409 k.p.k.), o jego wysłuchiwanu (art. 408 k.p.k.) i o przemawianiu (art. 406 § 1 k.p.k.), to nie może być najmniejszych wątpliwości co do tego, że chodzić tu może tylko i wyłącznie o formę ustną wypowiedzi, od której sama ustawa postępowania karnego żadnych wyjątków nie przewiduje⁵.

Praktyka sądowa dopuszcza wprawdzie protokołowanie tekstu przemówienia sądowego, jednak – w myśl zasad ekonomii procesowej – wymogiem zapisu objęto jedynie końcowy wniosek strony (jako składnik finalny przemówienia)⁶. Tym samym dopiero mowa sądowa utrwalona w postaci pisemnej, zgodnie z zasadami opisów bibliograficznych, wzbogacona jest o tytuł.

W związku z tym, że dopiero publikacja mowy sądowej wymaga nadania tekstowi tytułu, ten przybiera formy językowe uproszczone, pełniąc w głównej mierze funkcję informacyjną. Podobnie do tekstów twórczości słownej (folkloru), w przypadku konieczności utrwalenia określonego przemówienia, proces nadawania tytułu polega na nazwaniu tematu tekstu przez „nominalizację formuły tematycznej”⁷, a więc wymienienie, obok adnotacji o autorze wystąpienia, elementów wskazujących na:

1) datę i miejsce postępowania sądowego:

⁵ A. Bojańczyk, *Czy obrońcy wolno złożyć przemówienie końcowe na piśmie?*, „Palestra” 2011, nr 5-6, s. 198.

⁶ Zob. T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 556.

⁷ Zob. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Warszawa 2009, s. 215.

- *Adwokat Józef Rosenblatt – przemówienie na procesie socjalistów w Krakowie w lutym 1880 r.* („Palestra”),
 - Charles de Montesquieu – *Mowa do sędziów i adwokatów Bordeaux – 11.11.1725 r.* (Wymowa prawnicza);
- 2) rolę procesową autora przemówienia:
- Henryk Krajewski, *Obrona Stanisława Hiszpańskiego* (Wymowa prawnicza),
 - *Przemówienie końcowe pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego, adwokata Krzysztofa Piesiewicza* (Słowa oskarżenia i obrony),
 - *Przemówienie końcowe pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego, adwokata Andrzeja Grabińskiego* (Słowa oskarżenia i obrony),
 - Stanisław Szurlej, *Obrona w procesie Huberta Lindego* (Wymowa prawnicza);
- 3) przedmiot postępowania:
- *Przemówienie adwokata Stanisława Zabłockiego w sprawie rotmistrza Witolda Pileckiego* („Palestra”).

Co symptomatyczne, tytuły przemówień, w których zawarto informację o osobie, w której sprawie toczyło się postępowanie sądowe, dotyczą często wydawnictw okolicznościowych, drugoobiegowych, związanych z drukiem zapisów rozpraw z lat 80. ubiegłego wieku:

- *Słowa oskarżenia i obrony. Mowy w procesie o zabójstwo ks. J. Popiełuszki*, Warszawa 1985,
- *Dokumenty: Proces Frasyniuka*, Warszawa 1983.

Dopiero zatem potrzeba identyfikacji tekstu w ramach podjętych prac edytorskich implikuje potrzebę nadania tytułu mowie sądowej. Do tego momentu jedynym materialnym znakiem przygotowanego przez adwokata przemówienia jest zapis końcowego wniosku w protokole rozprawy:

ponadto w protokole powinny być wymienione zarządzenia i orzeczenia wydane na posiedzeniu oraz stwierdzenie, czy zostały ogłoszone, a także, o ile przewodniczący uzna to za konieczne, czynności i wnioski stron [podkreślenie – A.W.]⁸.

Forma adresatywna

Po wysłuchaniu głosów stron sąd przystępuje do narady nad wyrokiem. Jest to więc ostatni moment, w którym występujący w sprawie adwokat może podjąć próbę prze-

⁸ Protokół rozprawy w sprawie karnej – wzór. Załącznik nr 8 do Istotnych Postanowień Umowy w sprawie sprzedania, dostarczenia, zainstalowania i uruchomienia zestawów do rejestracji audio przebiegu rozpraw sądowych, odtwarzania i archiwizacji, zwanych dalej Systemem, http://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/przetargi/archiwum/07059/07059_ipu_zal8.pdf [dostęp: 11.09.2015].

konania sądu do swojego stanowiska. Co więcej, orzekający sąd powinien wziąć pod uwagę końcowy głos strony przy wydawaniu wyroku:

Ostatnie słowo daje oskarżonemu możliwość ustosunkowania się do przeprowadzonego przewodu sądowego, tj. do przeprowadzonych dowodów, oraz do głosów oskarżyciela i obrońców. Ostatnie słowo oskarżonego powinno być wzięte pod uwagę przy naradzie nad wyrokiem i może mieć wpływ na jej wynik, a tym samym na treść wyroku (wyrok Sądu Najwyższego z dn. 23 lipca 1975 r., sygn. akt II KR 62/75).

Podstawową formułą inicjalną, akcentującą jednocześnie relację nierównorzędności między stroną a sądem jest frazem *'wysoki sędzie'*, notowany w zasadzie w każdym przemówieniu sądowym. Jest to adresatyw należący do podstawowej klasy form nominalnych (tytulatura), wzbogacony o element atrybutywny: przymiotnik *'wysoki'*, również w postaci gradacyjnej *'najwyższy'*.

Zgodnie ze wskazówkami adwokatów, Romana Łyczywka i Olgierda Missuny, apostrofa *'wysoki sędzie'* powinna być stosowana jedynie wyjątkowo, szczególnie zaś wówczas, gdy mówca chce przyciągnąć uwagę sądu:

inwokacji „Wysoki Sędzie”, „Obywatele Sędziowie”, „Proszę Sądu”, „Panowie Sędziowie”, „Sędzie Najwyższy” należy używać bardzo rzadko i jedynie w chwili, gdy pragnie się zwrócić uwagę kompletu sądzącego na myśl, tezę czy twierdzenie, do których mówca przywiązuje szczególną wagę. Częste, a więc i monotonne powtarzanie tej inwokacji przestaje pełnić jakąkolwiek funkcję, jest „zapchajdziurą”; zamiast wyrażać szacunek dla wyrokującego sądu na miłą zalatuje jałowym pochlebstwem⁹.

Istotne jest więc, że za pomocą zwrotu adresatywnego kierowanego do sądu strona powinna nie tylko manifestować swój szacunek wobec organu orzeczniczego, ale również realizować funkcję faktyczną wypowiedzi. Oficjalna sytuacja, w jakiej wygłaszane jest przemówienie sądowe, sprzyja petryfikacji określonych formuł i zwrotów, stąd też występujący w składniku inicjalnym bezpośredni zwrot do sądu nie jest jeszcze przekroczeniem normy stylowej, dopiero zbyt często wykorzystywany staje się symptomem nadmiernej egzaltacji mówcy.

Przyjmując zatem za Małgorzatą Marcjanik¹⁰ koncepcję podziału wyrażen językowych pełniących funkcję grzecznościową na trzy podstawowe typy w zależności od ich mocy predykatywnej, można uznać, że stosowane przez adwokatów formy adresatywne powinny pełnić funkcję tak zwanej grzecznościowej obudowy dla innych aktów. Przedmiotem ich orzekania nie jest bowiem (jako prymarna) jedynie relacja grzecznościowa między nadawcą a odbiorcą komunikatu (tu: adwokatem i sądem), ale

⁹ R. Łyczywek, O. Missuna, *Sztuka wymowy sądowej*, Warszawa 1982, s. 136.

¹⁰ Zob. M. Marcjanik, *Typologia polskich wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej*, [w:] *Język a kultura*, t. 6, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław 1992, *passim*.

przede wszystkim próba oddziaływania na wolę odbiorcy; stąd też obok emfatycznej frazy ‘*wysoki sądzie*’ neutralny zwrot: ‘*proszę sądu*’.

Wstęp

Wstęp jest pierwszą częścią wypowiedzi, w której powinien zostać określony cel oraz rodzaj perswazji. Za podstawowe zadania wstępu uznaje się:

- przyciągnięcie uwagi słuchaczy,
- uczynienie słuchaczy otwartymi na sprawę,
- pozyskanie przychylności słuchaczy¹¹.

Przemówienie obrońcy przed sądem I instancji wygłaszane jest po mowach oskarżycielskich. Z perspektywy psychologii sądowej kolejność ta nie zawsze wydaje się dla przemawiającego korzystna: przemowa obrończa nie jest bowiem dodatkowo gratyfikowana efektem pierwszeństwa. Jak zauważa natomiast profesor prawa, Ewa Gruza, może on mieć wpływ na rodzaj podjętej przez sąd decyzji. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez polskiego psychologa, Tadeusza Tyszkę, efekty pierwszeństwa i świeżości zwiększają wartość perswazyjną wypowiedzi pierwszego mówcy. Argumenty podawane jako pierwsze mają bowiem wywierać większy wpływ na słuchacza, oddziaływanie to anuluje zaś dopiero odpowiedni odstęp czasu między wyrokowaniem a głosem końcowym obrońcy (reguła efektu świeżości):

efekt pierwszeństwa na sali sądowej przejawia się w tym, że argumenty mówcy, który przemawia jako pierwszy, wywierają większy wpływ na słuchaczy niż argumenty kolejnych mówców. Efekt świeżości jest przeciwieństwem poprzedniego, jest to tendencja do przeceniania ostatnich danych i końcowego fragmentu podawanej informacji. Powoływane przez tego autora badania wskazują, że dla występowania obu efektów istotne znaczenie ma to, jak oddalone w czasie będą od siebie przemówienia stron i kiedy ma zapaść orzeczenie. Gdy argumentacja przeciwna będzie prezentowana natychmiast, a orzeczenie oddalone w czasie, lepiej wystąpić jako pierwszy mówca, gdy zaś argumentacja przeciwna będzie oddalona w czasie, a orzeczenie wydane natychmiast po tym wystąpieniu, lepiej wystąpić jako drugi mówca¹².

Istotne dla dobrego wystąpienia obrończego jest więc, z punktu widzenia mechanizmów psychologicznych, zachowanie odpowiedniej przerwy między wystąpieniem oskarżyciela a przedstawieniem własnego stanowiska. W związku z tym jednak, że to nie obrońca decyduje o momencie zabrania głosu, lecz sędzia-przewodniczący, w razie przedłużającej się pauzy, może on zdyscyplinować mówcę. Wstęp przemówienia należy uznać za szczególnie ważny dla oceny skuteczności perswazji.

¹¹ *Ćwiczenia z retoryki*, red. nauk. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, M. Załęska, Warszawa 2010, s. 161-162.

¹² E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009, s. 152.

Zwyczajowo wstęp w mowie sądowej przyjmować powinien formę wstępu zwykłego (*prooemium*) o charakterze lidu sprawozdawczego, w którym przemawiający w krótki i zwięzły sposób informuje o najważniejszych okolicznościach sprawy (przepisie prawnym, kwalifikacji czynu itp.), ewentualnie zaś – wobec występowania po oskarżycielu – krótko odnosi się do jego stanowiska, np.:

- Proszę sądu, najpierw muszę zacząć od kwestii ogólnych, związanych z tą sprawą, ponieważ istotne jest to, czy w ogóle kwalifikacja prawna zachowania, dotyczy to obojga oskarżonych, jest prawidłowa;
- W ocenie prokuratury wszystkie okoliczności niniejszej sprawy są jasne i oczywiste. Nie budzi wątpliwości ani wina oskarżonej, ani jej zamiar, ani skutek sprawy. W ocenie obrony, wysoki sędzie, nie do końca z takim stwierdzeniem można się zgodzić.

W zależności od przedmiotu procesu krótka informacja o przebiegu dotychczasowego postępowania może się okazać z punktu widzenia celów perswazji niewystarczająca. W konsekwencji, w sprawach o poważne przestępstwa, w których wina podsądnego zdaje się być oczywista, obrońcy wprowadzają do wstępu elementy narracyjne, próbując zdobyć przychylność słuchaczy dla swojej sprawy. W związku z tym wstęp przybiera często formy:

1) lidu dramatycznego (odwołującego się do emocji towarzyszących sprawie):

Oczywistym jest, że rozpoznawana w dniu dzisiejszym sprawa budzi duże zainteresowanie wśród lokalnej społeczności. Śmierć młodej studentki jest od pewnego czasu głównym tematem w lokalnych mediach, a oskarżeni zostali już oskarżeni w odbiorze publicznym i właśnie dlatego sprawę tą należy rozważyć bez emocji, bez przejawiania swoich wystąpień, po odrzuceniu chęci zemsty tak, aby zapadł w tej sprawie prawidłowy wyrok;

2) lidu anegdotycznego:

Wysoki sędzie! Kiedy proces się rozpoczynał zwróciłem uwagę sądu na to, że mój klient działał w warunkach stanu wyższej konieczności i sąd mógł odnieść wrażenie, że strzelam z armaty do wróbla. W końcu to jest proces o wykroczenie, proces o hałas, ale w tym momencie wyjaśniam, że ten strzał nie był skierowany do wróbla, tylko był skierowany do olbrzymia, czy złośliwego olbrzymia, który tutaj sąd na salę sądową wpuścił i który oczekuje, że sąd będzie wróbla łapał;

3) lidu cytatu:

Chciałoby się zawołać za Hamletem: słowa, słowa, słowa... Chciałoby się powtórzyć za Szekspirem: Gdzieś siedzi prawda, chociażby się skryła w wnętrznościach ziemi. O co jest ten spór? O winę? O karę? Ten spór jest o zasady.

Zakończenie wstępu, zgodnie z klasyczną szkołą retoryki, powinno informować o głównym temacie mowy, a więc tezie, która ma być dowodzona. W związku

z tym – co jest niemal regułą w postępowaniu cywilnym i sądowno-administracyjnym – adwokat, zamiast typowego dla wstępu przedłożenia, zgłasza już na początku wystąpienia wniosek końcowy, np.:

o uniewinnienie:

Wysoki sędzię, ja wnoszę jako działający obrońca A.A. proszę o uniewinnienie go od stawianych mu w akcie oskarżenia zarzutów z następujących powodów;

lub uwzględnienie porozumienia zawartego z oskarżycielem:

Proszę sądu, zawnioskowana kara jest adekwatna do stopnia społecznej szkodliwości i zawinienia i spełni swoje cele z zakresu prewencji generalnej i indywidualnej;

albo:

Przychyłam się do wniosku prokurator i o wymierzenie kary jak we wcześniejszych ustaleniach. Jednocześnie wnoszę o uchylenie zastosowanych do tej pory środków zapobiegawczych.

Wkład prawny i wniosek

Adwokat reprezentujący klienta może działać jedynie na jego korzyść. Podjęte przez obrońcę czynności, które byłyby zatem sprzeczne z interesem oskarżonego, traktuje się jako niezaistniałe, samego pełnomocnika narażają zaś one na odpowiedzialność dyscyplinarną. Opowiadanie (jako element przemówienia) przybiera w związku z tym najczęściej formę (stronniczego) przedstawienia faktów – zgodnego z dobrem podsądnego:

Na etapie, kiedy ten proces był przygotowywany, jednocześnie przygotowywany był uniwersytet. Był obsadzany tajnikami, był obsadzany technikami, którzy przystosowywali do swoich potrzeb kamery i głośniki na tej sali się znajdujące. Umawiana była interwencja brygady antyterrorystycznej z Ministerstwem Sprawiedliwości. I to wszystko zostało przygotowane w sposób wzorowy, w sposób wzorowy. Tak jakby rzeczywiście w sali wykładowej miałby pojawić się jakiś groźny terrorysta. Ale to dowodzi tego, cała ta ostrożność policji, która w toku popełniania, jak sama uważa wykroczenia, zbiera dowody i pozwala tak długo popełniać to wykroczenie, aby te dowody mogły być zebrane. To dowodzi tego, że nie był to wybryk, ale jednocześnie, z drugiej strony, mieliśmy osobę, której bardzo zależało na tym, żeby coś udowodnić, żeby coś wycisnąć z faktu przyjazdu pana Zygmunta Baumana do Wrocławia.

Konieczność oceny materiału dowodowego, a także ostatnia możliwość przedstawienia swojego stanowiska w sprawie wymaga od adwokata nie tylko opisu faktów dowodzonych przed sądem (ocena stanu faktycznego sprawy). Proces subsumpcji prawnej, a więc ogólnej metody stosowania prawa – nakłada bowiem na obrońcę

obowiązek ustalenia nie tylko faktów, ale również norm prawnych, które uzgodniony w toku postępowania stan faktyczny mogą najlepiej opisać, np.:

Dlatego, proszę sądu, biorąc pod uwagę te wszystkie argumenty, ja uważam, że mamy do czynienia z pierwotną legalnością w przypadku Pani A. W związku z tym nie może być mowy o wypełnieniu przez nią znamion występku z art. 193 kodeksu karnego. Proszę sądu przy całym tym zachowaniu należy brać pod uwagę również jej zamiar. Jej zamiarem było informowanie istotnej części, istotnego odłamu społeczeństwa na bieżąco o tym, co się dzieje w sprawie protestu i dokumentowania działania policji w stosunku do protestujących. W związku z tym, że art. 193 kodeksu karnego można naruszyć tylko z zamiarem bezpośrednim, ponieważ mamy do czynienia z zaniechaniem, należałoby również udowodnić, zgodnie z artykułem 2 kodeksu karnego, prawny szczególnie obowiązek działania i zapobiegnięcia skutkowi, to w tym wypadku nie może być mowy o tym, że miała pani taki prawny obowiązek.

Z tego powodu opowiadanie (opowieść procesowa) wraz z przedstawieniem materiałów dowodowych nie występuje jako autonomiczny segment wystąpienia, najczęściej zaś, dotycząc jednego, spornego aspektu, poprzedza argumentację o charakterze prawnym w tym przedmiocie:

Umożliwiający bezpośrednie przeprowadzenie dowodów, ten film, w szczątkowej postaci, co należy podkreślić, przedstawiony w warunkach bezpośredniości ten film nie pozwolił na wskazanie w tym nagraniu osób obwinionych. **[przedstawienie materiału dowodowego]** → Osoby obwinione nie były w stanie się rozpoznać i nie były w stanie odnieść się do zarzutów, które są im stawiane. **[opowieść procesowa]** → W tej sytuacji poddaję pod wątpliwość w ogóle wartość dowodową tych nagrań. Tak przeprowadzonych, czy tak zmontowanych, tak opisanych i tak przedstawionych do przeprowadzenia dowodu przez oskarżyciela publicznego. **[dowodzenie]** → I proszę sądu o niewinienie pana A.A. **[wnioskowanie]**.

Klasyfikując zatem przedmiot kolejnych procesowych opowieści adwokata, można wskazać, że dotyczyć one będą następnie kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego aktem oskarżenia i, w zakończeniu, kwestii związanych z wymiarem kary (wniosek końcowy).

Linearny układ tekstu przemówienia, typowy dla ustnych form językowych, a także jego ściśle argumentacyjny charakter (struktura addytywna: oparta na wylizowaniu i szeregowaniu) oraz politematyczność wpływają na wysoką frekwencję wykorzystywanych przez pełnomocników operatorów hierarchizacji. Służą one nie tylko porządkowaniu wypowiedzi, ustalając związki zależności pomiędzy poszczególnymi fragmentami tekstu, ale pełnią również często rolę tranzycji, akcentując poszczególne elementy struktury globalnej wypowiedzi, na przykład postawienie wniosku:

- Proszę wysokiego sądu, mając na uwadze ocenę tych argumentów przedstawionych przeze mnie wnoszę o niewinienie mojego mandanta od zarzucanego mu czynu. Dziękuję wysoki sędziarzu;
- Uczniowie nabyli wiedzę, uczniowie zdawali egzaminy, zdawali maturę, dostawali się na studia. Dlatego też, wysoki sędziarzu, mając na uwadze powyższe, ja wnoszę o niewinienie

oskarżonej, choćby z uwagi na brak tej jednej przesłanki niezbędnej do zakwalifikowania tego czynu jako oszustwa. Dziękuję.

Wobec zwyczaju protokołowania przez orzekający sąd tylko fragmentów przemówienia – stawianych przez obrońców wniosków końcowych – to właśnie zakończenie mowy wydaje się najważniejszym segmentem wystąpienia. Prawidłowo postawiony wniosek decyduje więc nie tylko o powodzeniu perswazji, ale również o ocenie w przedmiocie uznania danego aktu mowy za udany lub nie z perspektywy celów, którym miał służyć:

Oświadczenie strony, że orzeczenie „zostawia do uznania sądu” jest w istocie oświadczeniem, że strona „nie oświadcza się”, to jest nie składa wniosku o wydanie orzeczenia określonej treści, bo wszak każde orzeczenie zależy od uznania orzekającego sądu (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 kwietnia 2005 r., sygn. akt: II AKa 264/04).

Podsumowanie

Struktura kompozycyjno-tematyczna przemówienia obrończego nie jest ustalona normatywnie. Mowa sądowa jako gatunek o charakterze użytkowym i ustalonym celu perswazji służyć ma interesom oskarżonego. Tym samym – wobec zwyczaju protokołowania przez sąd jedynie wniosków stron – w strukturze podstawowej wzorzec mowy sądowej ograniczyć się może do dwóch elementów: zwrotu adresatywnego do sądu oraz propozycji adwokata co do końcowego rozstrzygnięcia (elementy obligatoryjne). Większość mów sądowych przygotowywanych jest jednak w zgodzie z regułami klasycznej retoryki.

Wzorzec modelowej (typowej) obrończej mowy sądowej składa się zatem z trzech składników: wstępu, części logiczno-argumentacyjnej (przedstawienie dowodów → opowieść procesowa → argumentacja) oraz zakończenia (wniosku o rozstrzygnięcie). Zwyczajowa formuła adresatywna *wysoki sędzio* wraz z podziękowaniem za udzielenie głosu (zarówno w składniku inicjalnym, przed zabraniem głosu, jak i w finalnym, po złożeniu wniosku) ujawnia zrytualizowany charakter postępowania sądowego i szczególną relację łączącą stronę i orzekający w sprawie sąd.

Ustalona przepisem prawnym kolejność zabierania głosów przez strony powoduje, że wstęp przemówienia obrończego powinien być przygotowywany tak, aby przyciągnąć uwagę słuchacza i zdobyć jego przychylność. Wobec zatem konwencjonalnego wstępu sprawozdawczego, występujący w sądzie adwokaci, szczególnie w sprawach poważniejszych, wykorzystują również lidy o charakterze dramatycznym i anegdotycznym, a także lidy cytaty.

Konieczność stroniczej oceny materiału dowodowego i ustalonych w toku postępowania okoliczności faktycznych wpływa na kształt opowieści procesowej (wersja zdarzeń oskarżyciela i oskarżonego). W przypadku postępowania sądowego przedmiotem opowiadania są elementy istotne z punktu widzenia przypisania sprawcy czynu zabronionego zarzucanego aktem oskarżenia, na przykład: strona podmiotowa (umyślność/ nieumyślność), strona przedmiotowa (rodzaj zachowania oskarżonego, miejsce, czas działania), ustalenie związku przyczynowego itp.

Przeprowadzona przez adwokata analiza materiału dowodowego umożliwić ma taką interpretację okoliczności faktycznych, aby zaproponować zgodny z interesem oskarżonego wniosek końcowy. Opowieść procesowa powinna zatem w najbardziej korzystnym wypadku umożliwić alternatywną kwalifikację prawną czynu podsądnego i legitymizować złożony przez obrońcę wniosek o uniewinnienie.

Bibliografia

- Adwokat Józef Rosenblatt – przemówienie na procesie socjalistów w Krakowie w lutym 1880 r.*, „Palestra” 2013, nry 11-12, s. 101-123.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., *Tekstologia*, Warszawa 2009.
- Bojańczyk A., *Czy obrońcy wolno złożyć przemówienie końcowe na piśmie?*, „Palestra” 2011, nry 5-6, s. 198-201.
- Ćwiczenia z retoryki*, red. nauk. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, M. Załęska, Warszawa 2010.
- Dokumenty: Proces Frasyniuka*, Warszawa 1983.
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998.
- Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009.
- Grzegorzczak T., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2014.
- Łyczywek R., Missuna O., *Sztuka wymowy sądowej*, Warszawa 1982.
- Marcjanik M., *Typologia polskich wyrażań językowych o funkcji grzecznościowej*, [w:] *Język a kultura*, t. 6, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 27-31.
- Przemówienie adwokata Stanisława Zabłockiego w sprawie rotmistrza Witolda Pileckiego*, „Palestra” 1991, nry 1-2, s. 67-74.
- Słowa oskarżenia i obrony*, oprac. J. Ambroziak, Warszawa 1985.
- Wymowa prawnicza*, red. A. Fiutak, Warszawa 2010.

Wykaz aktów prawnych i orzeczeń sądowych

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89 poz. 555).
- Protokół rozprawy w sprawie karnej – wzór, [w:] Załącznik nr 8 do Istotnych Postanowień Umowy w sprawie sprzedania, dostarczenia, zainstalowania i uruchomienia zestawów do rejestracji audio przebiegu rozpraw sądowych, odtwarzania i archiwizacji.

http://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/przetargi/archiwum/07059/07059_ipu_zal8.pdf
[dostęp: 11.09.2015].

Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2014 r. poz. 1218).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 1975 r., sygn. akt: II KR 62/75.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 kwietnia 2005 r., sygn. akt: II AKa 264/04.

Głos końcowy w postępowaniu karnym – struktura tekstu

Streszczenie: Struktura kompozycyjno-tematyczna przemówienia obrończego nie ma wzoru normatywnego. W strukturze minimalnej wzorzec mowy sądowej ograniczyć się może do dwóch elementów: zwrotu adresatywnego do sądu oraz wniosku w przedmiocie końcowego rozstrzygnięcia (elementy obligatoryjne). Na wzorzec podstawowy – modelowy składają się trzy elementy konstrukcyjne: wstęp, część logiczno-argumentacyjna (przedstawienie dowodów → opowieść procesowa → argumentacja) oraz zakończenie (wniosek o rozstrzygnięcie). Przeprowadzona przez obrońcę analiza materiału dowodowego (opowieść procesowa) umożliwić ma taką interpretację okoliczności faktycznych, aby zaproponować zgodny z interesem oskarżonego wniosek końcowy, legitymizując – w najkorzystniejszym wypadku – prośbę o uniewinnienie

Słowa kluczowe: przemówienie sądowe, juryslingwistyka, genologia lingwistyczna, struktura tekstu

Closing speech in criminal proceedings: The structure of a text

Summary: The compositional and thematic structure of a court speech is not fixed normatively. The basic structural pattern can be limited to two obligatory elements: the act of addressing the court and a lawyer's application for a final settlement. A typical model of a court speech consists of three components: introduction, logical-argumentative part (presentation of evidence → narration → argumentation) and conclusion (application for relief). The examination of evidence carried out by a defense attorney is intended to make it possible to interpret the facts in such a way as to propose a final conclusion that is favourable to the accused.

Key words: court speech, legilinguistics, linguistic genology, text structure